

Список використаної літератури

1. Сорек Рекомендацій Групи по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). FATF 40 recommendations // <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/7/40/34849567.PDF>
2. Customer due diligence for banks. Basel Committee on Banking Supervision // <http://www.bis.org/publ/bcbs85.htm>
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Закон України «Про попередження і протидію легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом». (Верховна Рада України; Закон від 28.11.2002 № 249-IV «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом») // [<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>]
5. Положення НБУ про здійснення банками фінансового моніторингу № 189 від 14.05.2003 г. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
6. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2007 р. // http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=88&art_id=854&lang=uk
7. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2008 р. // http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=88&art_id=1056&lang=uk
8. DIRECTIVE 2005/60/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing. of 26 October 2005 // [<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:309:0015:0036:EN:PDF>]
9. Mutual Evaluation Report Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (Committee Of Experts On The Evaluation Of Anti-Money Laundering Measures And The Financing Of Terrorism (Moneyval)) // http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Countries/Ukraine_en.asp
10. Third Round Detailed Assessment Report on Ukraine. Memorandum // www.coe.int/moneyval

Отримано 2.02.2010.

УДК 339.747

Е.М. Лимонова, О.Г. Дрюк

ПРИЧИНИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Розглянуто причини економічної кризи в історичному аспекті. Проаналізовано перші прояви і причини процесу поширення кризових явищ в Україні. Запропоновано рекомендації щодо запобігання та протидії світовій кризі. Вивчено основні виміри кризи: зовнішньоекономічний, монетарний та соціальний. Зроблено акцент на важливості розвитку людського капіталу. Запропоновано ефективні шляхи виходу зі світової кризи.

Рассмотрены причины экономического кризиса в историческом аспекте. Проанализированы первые проявления и причины процесса распространения кризисных явлений в Украине. Предложены рекомендации относительно предотвращения и противодействия мировому кризису. Изучены основные измерения кризиса: внешнеэкономический, монетарный и социальный. Сделан акцент на важности развития человеческого капитала. Предложены эффективные пути выхода из мирового кризиса.

The article covers the reasons of economic crisis in a historical aspect. There is the analysis of the first displays, reasons and process of the crisis spreading phenomena in Ukraine. Recommendations are put forward in relation to prevent and counteract a world crisis. The basic dimensions of crisis are the following: external economic, monetary and social ones. The emphasis is made on the importance of the human capital development. The authors suggest some ways of struggle with the world crisis.

економічна криза, людський капітал, стабілізаційна політика, економічне зростання

Економічна криза, яка набула розвитку в Україні, починаючи з вересня 2008 р., охопила грошово-кредитну, фіскальну, соціальну сфери, погіршила соціально-економічний стан та очікування суб'єктів ринку. На жаль, суспільство виявилось не готовим протиставити викликам кризи цілеспрямовану консолідовану протидію. Глибина падіння української економіки суттєво перевищила аналогічні показники переважної більшості країн світу, які також потерпають від світової фінансової кризи. Це свідчить про необхідність детального дослідження генези та проявів негативних процесів в Україні, виявлення внутрішніх суперечностей, які лежать в їх основі. Тому метою дослідження є аналіз основних причин та виявлення інструментів антикризової політики, спрямованої як на послаблення негативного впливу світової кризи, так і на збереження макроекономічної стабільності країни.

Науковий підхід до з'ясування причин циклічності та криз застосували представники класичної школи політичної економії. Д. Рікардо такою причиною вважав несправедливість у розподілі багатства. Французький економіст Ж.-Б. Сей стверджував, що пропозиція породжує власний попит, і кризи в усій економіці неможливі. Вони можуть відбуватися лише в окремих регіонах або на окремих ринках товарів. Цю думку не поділяв англійський економіст Т. Мальтус. Він зазначав, що попит має тенденцію постійно відставати від пропозиції, оскільки робітники на свою зарплату купують лише частину продукції, на іншу частину пред'являють попит власники капіталу (на величину їх витрат), а та частка, яка забезпечує отримання прибутку, не знаходить збуту. Для її реалізації потрібні «треті особи» – землевласники, армія, духовенство та ін. Якщо доходів цих осіб недостатньо, може виникнути криза надвиробництва.

Дещо подібної думки дотримувався і швейцарський економіст С. де Сімонді, але «третіми особами» він вважав дрібних товаровиробників (селян, ремісників). Крім того, вчений пояснював кризи недоспоживанням народних мас, невідповідністю між виробництвом і споживанням.

Уперше системний науковий аналіз економічного циклу і насамперед кризи (як основного його елемента) зробив К. Маркс. Він стверджував, що кризи – це диспропорція між рухом заощаджень та інвестицій, непропорційність між нагромадженнями та розвитком окремих галузей і підприємств, суперечності між виробництвом і споживанням, виробництвом і розподілом, між планомірною організацією виробництва на окремому підприємстві та стихійним механізмом ринкового регулювання в масштабі всієї економіки та ін. [1].

Український економіст М. Туган-Барановський причину виникнення криз вбачав у диспропорції між рухом заощаджень та інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва. Він вважав, що потрібне раціональне регулювання інвестицій. Д. Кейнс пояснював кризи дією

закону психології, згідно з яким люди «схильні, як правило, збільшувати споживання із зростанням доходів, але не такою мірою, якою зростає доход» [2]. Відомий український економіст А. Гальчинський вважає основою кризи – «боргову піраміду» [3].

Сучасні економісти наводять ще багато причин, які виникають у сфері господарської діяльності. Але, без сумніву, економічні кризи – це надзвичайно складні суспільні, економічні, соціальні та психологічні явища, які мають складні комплексні взаємопов'язані причини та завдяки яким потерпає все суспільство, потерпають усі пересічні громадяни без винятку.

В останні роки багато людей починають прислухатися до думки Нобелівських лауреатів з економіки. Так, Нобелівський лауреат з економіки Дж. Стігліц відзначив, що криза має системний характер. Нестабільність спостерігається не лише в економіці, але й у суспільних відносинах. Це означає, що змінювати необхідно всю систему в цілому, а не латати дірки. Дж. Стігліц вважає, що виник конфлікт між «людиною та владою», зросла різниця між доходами верхівки та звичайного населення [4]. Тут проглядається і дискримінація, і зростаюча корупція, і фінансові махінації. Таким чином, у світі зростає соціальна напруга. Мабуть, тому Нобелівський лауреат виступає проти того, щоб лише ВВП був індикатором економічного розвитку країни. Цей показник не враховує негативних наслідків екстенсивного використання корисних копалин, забруднення довкілля, не відображає, наскільки дійсно зросла купівельна спроможність населення. Наприклад, США витрачає зараз величезні гроші на відновлення банків, але на соціальні потреби, соціальні програми грошей витрачається мало. ВВП зростає, але якість життя не тільки не покращується, але у багатьох американців знижується [5]. Отже, необхідно переглянути соціальну політику країн, відродити середній клас, забезпечити більш однорідний розподіл доходів.

Основною причиною економічної кризи в Україні є активне входження країни в глобалізаційні економічні процеси. Усі інші причини, на наш погляд, є похідними від неї. Серед них можна відзначити такі:

1. Кредитна залежність. Створення в країні великої кількості комерційних банків, які у конкурентній боротьбі за клієнтів надають кредити, у тому числі і в іноземній валюті, курс якої постійно коливається і зростає, і зтягають все більше громадян країни в кредитну кабалу, є однією з внутрішніх причин фінансової кризи. Згубна для економіки країни схема стимулювання попиту населення на імпортні товари і житло через споживчі кредити, забезпечення зарубіжними інвестиціями або короткостроковими позиками іноземних банків (загальний зовнішньоекономічний борг всіх суб'єктів господарювання в Україні складає більше \$100 млрд США) призвели до боргової залежності.

2. Інвестиційна непривабливість економіки країни. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну, на 1 січня 2010 р. становив \$40,0 млрд США, що на 12,4% більше обсягів інвестицій на початок 2009 р., та в розрахунку на одну особу становив \$872,6. Але у цілому приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, втрат і курсової різниці, за 2009 р. становив \$4,4 млрд, що складає 72,6% від рівня попереднього року [6]. Взагалі,

різне розуміння поняття «інвестиції» призводить до того, що звичайну зміну власника вітчизняного на іноземного внаслідок купівлі останнім підприємства на території України дехто вважає вкладанням інвестицій у таке підприємство (наприклад, продаж комбінату «Криворіжсталь» іноземцю). Насправді, інвестиції повинні використовуватися на розширення і розгортання виробництва. Однак подібна зміна власника не є привабливою через нестабільну політичну ситуацію в країні, необґрунтовані і неузгоджені політичні та економічні рішення щодо тривалого стабільного розвитку економіки [7].

3. Скорочення робочих місць і загострення соціальних проблем. За сприяння державної служби зайнятості у січні 2010 р. було працевлаштовано 29,5 тис. осіб, що менше на 25%, ніж у січні 2009 р [6]. В умовах державної байдужості до розвитку національної економіки і відсутності цілеспрямованої державної підтримки провідних галузей промисловості і сільського господарства економіка країни розвивається стихійно багато підприємств (в першу чергу, промислових підприємств малого і середнього бізнесу) банкрутують, призупиняють свою діяльність, а робітники поповнюють ряди безробітних. За межею бідності опиняються все більше і більше людей. Індекс реальної заробітної плати у середньому за 2009 р. відносно 2008 р. становив 90,8%, а сума заборгованості з виплати заробітної плати на 1 січня 2010 р. досягла 1473,3 млн грн, що на 23,9%, або 284,7 млн грн більше, ніж на відповідну дату 2009 р [6].

4. Підвищення цін на товари та послуги. У цілому інфляція у 2009 р. склала 12,3%, а у 2008 р. – 22,3%.

5. Неефективна структура економіки. Так, сировинні галузі, що зорієнтовані на експорт, складають 30% від ВВП країни. Тому так глибоко світова криза вразила металургійну та хімічну промисловість.

6. Деградація через недофінансування науково-технічного потенціалу (фактичне фінансування складає 0,4–0,8% при мінімально необхідній нормі 1,7–2,5% ВВП) і низька інноваційна активність вітчизняних підприємств (10–17% від загальної їх кількості) зводить нанівець роль НТП в економічному зростанні країни [8].

7. Неефективна державна політика підтримки вітчизняного товаровиробника. У результаті – велике від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2009 р. становить \$5732,7 млн, а у 2008 р. – \$18580,9 млн [6].

Показники української економіки суттєво нижчі, ніж аналогічні показники країн СНД та країн-сусідів, які також піддалися впливу світової фінансової кризи. Так, у 2008 р. ВВП на душу населення в Україні становив \$3,9 тис., а в 2009-му – 2,5 тис. Для порівняння: відповідний показник у Білорусі становить \$5,1 тис., Казахстані – 6,9, Росії – \$8,9 тис. ВВП на душу населення в Польщі – \$11,1 тис., майже у 4,5 раза вища, ніж в Україні. Наша держава свого часу значно перевершувала за економічними параметрами Румунію й Болгарію. Нині у цих країнах показники ВВП на душу населення вдвічі-втричі вищі, ніж у нас. Відповідно до розрахунків МВФ Україна зможе перевершити докризовий (2008 р.) рівень ВВП лише 2014 р. [3].

Перелічені причини кризи не є вичерпаними. Але і ті, які ми відзначили, при глибокому аналізі дають підстави для обґрунтування деяких шляхів виходу із системної економічної кризи України.

Виходячи з проведеного аналізу, першочергові заходи антикризової політики мають, на нашу думку, включати: заходи щодо стабілізації фінансової системи; заходи щодо валютно-курсової стабілізації; сприяння поживленню економічної активності та запобігання економічному спаду; заходи щодо відновлення керованості національної економіки.

У період внутрішньої та зовнішньої нестабільності основним завданням монетарної політики має стати поєднання стабілізації фінансової сфери і зупинення кризових тенденцій та забезпечення достатньої пропозиції грошових ресурсів за жорсткого контролю за структурою їх використання [8]. У цьому контексті необхідно:

- сформувані механізми забезпечення цільового характеру рефінансування комерційних банків з метою відновлення ними належних обсягів кредитування поточної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання;

- посилити спроможність фінансового сектора до акумуляції частини надлишкової грошової маси, що знаходиться на руках у населення після зняття депозитів, через розширення спектра державних цінних паперів для роздрібного продажу та розвиток державної фінансової інфраструктури, зокрема – мережі страхування;

- встановлення прогресивної шкали прибуткового оподаткування громадян зі зниженням рівня оподаткування малозабезпечених верств населення.

Для досягнення макроекономічної стабільності та створення сприятливих умов для економічного поживлення необхідно посилення державної політики, спрямованої на забезпечення ефективності ринкових механізмів: гарантування дотримання правових норм, запобігання недобросовісним діям економічних суб'єктів, насамперед – монополістів, забезпечення дійових заходів щодо захисту прав власності та запобігання рейдерству, здійснення жорстких заходів щодо зниження рівня корупції в органах державного управління тощо [9].

У Державному бюджеті на 2010–2012 рр. необхідно значно збільшити обсяги витрат на будівництво об'єктів громадської інфраструктури. Це стосується доріг, мостів, транспортних розв'язок, а також трубопроводів та заходів енергозбереження в комунальному секторі. Тільки спорудження цих об'єктів, багато з яких Україні необхідні, зокрема для проведення Євро-2012, потребуватимуть мільйонів й навіть десятків мільйонів тонн металургійної та будівельної продукції [10].

У міру розвитку соціально-економічної системи у світі спостерігається підвищення ролі людського капіталу в рамках антикризових програм, які не виключають кризові явища, а передбачають і впевнено, своєчасно і, по можливості, безболісно їх вирішують.

Нинішня світова економічна криза – свого роду тест на конкурентоспроможність.

Конкурентні переваги економіки та можливості її модернізації значною мірою залежать від накопиченого і реалізованого людського капіталу. Саме люди з їх освітою, кваліфікацією і досвідом визначають кордони і можливості технологічної, економічної і соціальної модернізації суспільства. У той же час в Україні людському капіталу надається дуже мало значення.

Важливим моментом є розуміння, що інноваційний розвиток сучасного суспільства забезпечується інтелектуальним капіталом, що обумовлює конкурентоспроможність економічної системи. Людський капітал є підґрунтям багатьох явищ, що стимулюють економічне зростання. За оцінками експертів збільшення капіталу на 1% приводить до прискорення темпів зростання ВВП на душу населення на 1–3% [11].

Таким чином, антикризова політика повинна будуватися за принципом не «стабілізація, потім – зростання», а «стабілізація – через зростання». Зазначені кроки мають здійснюватися з урахуванням їх спрямованості на компенсацію чи обмеження негативних соціальних наслідків кризових явищ. Це важливо для підтримання соціальної та політичної стабільності, збереження трудового потенціалу і соціального капіталу нації.

Список використаної літератури

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономики: в 4 т. / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1973. – Т. 1.
2. Оқун Артур М. Рівність та ефективність: великий компроміс / Артур М. Оқун // пер. с англ. О. Лотоцького. – Вашингтон: Інститут Брукінґа, 1996. – С. 149.
3. Дзеркало тижня: Анатолій Гальчинський: «Вилікувати економіку можна тільки на ліберальних засадах» / Ю. Сколотяний // Міжнародний суспільно-політичний щотижневик. – № 6 (786) – 20–26 лютого 2010. // <http://www.dt.ua/2000/2020/68567/>
4. Fibo group Ltd: Джозеф Стиглиц о кризисе / Сайт консалтинговой компании. – 2009 // <http://www.fibo.ru/trader/analytics/solid-analysis/comment/article-1764.html>
5. Экономика Украины: Стиглиц не считает ВВП верным индикатором состояния экономики. – 2009 // <http://www.economica.in.ua/sostoyanie-ekonomiki/stiglits-ne-schitaet-vvp-vernyim-indikatorom-sostoyaniya-ekonomiki.html>
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua
7. «Деякі причини економічної кризи в Україні і можливі шляхи її подолання» / Л.О. Мазуркевич, О. Шелемеха / Рубрика: Соціум. Наука. Культура, Економіка // <http://intkonf.org/mazurkevich-lo-shelemeha-o-deyaki-prichini-ekonomichnoyi-krizi-v-ukrayini-i-mozhlivi-shlyahi-yiyi-podolannya/>
8. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Аналітична доповідь – К.: НІСД, 2009. – 52 с. // <http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/analit.htm>
9. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – Я. Жаліло / Виступ/ Аналітична доповідь. // <http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/vystup.htm>
10. Економічна криза – що нам робити?/ Б. Кушнірук. – 2008. // <http://www.unian.net/ukr/news/news-280307.html>
11. Человеческий капитал как фактор экономического роста / Е.С. Гвоздева, Т.А. Штерцер. // <http://www.sibai.ru/content/view/603/720/>

Отримано 15.02.2010.